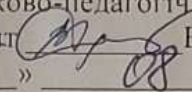

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
БУКОВИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор закладу вищої освіти
з науково-педагогічної роботи

доцент Володимир ХОДОРОВСЬКИЙ
«13» _____ 2023 р.

ДОВІДНИК ДЛЯ СТУДЕНТА
(СИЛАБУС)
з вивчення навчальної дисципліни
МЕДСЕСТРИНСТВО В ОТОРИНОЛАРИНГОЛОГІЇ

Галузь знань 22 Охорона здоров'я
(код і назва галузі знань)

Спеціальність 223 Медсестринство
(код і назва спеціальності)

Освітньо-професійний ступінь фаховий молодший бакалавр
(магістр, бакалавр, молодший бакалавр)

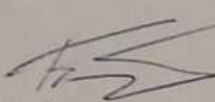
Курс навчання II (на основі повної загальної середньої освіти)

Форма навчання денна
(денна, заочна, дистанційна)

Кафедра дитячої хірургії та отоларингології
(назва кафедри)

Схвалено на засіданні кафедри дитячої хірургії та отоларингології
«15» травня 2023 року (протокол № 20)

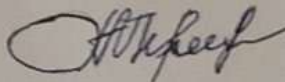
Зав. кафедри
професор

Олег БОДНАР

Схвалено на засіданні предметної (циклової) комісії з терапевтичних, педіатричних та сестринських дисциплін «21» червня 2023 року (протокол № 12)

Голова предметної (циклової) комісії

Алла ПЕРИЖНЯК

Чернівці – 2023

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ВИКЛАДАЮТЬ НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ

Кафедра	дитячої хірургії та отоларингології
Прізвище, ім'я, по батькові науково-педагогічних працівників, посада, науковий ступінь, вчене звання, e-mail	Калуцький Ігор В'ячеславович – доцент кафедри, кандидат медичних наук, доцент, kalutskyi.igor@bsmu.edu.ua Сапунков Олег Давидович – доцент кафедри, кандидат медичних наук, доцент, sapunkov@bsmu.edu.ua Яковець Кароліна Іванівна – доцент кафедри, кандидат медичних наук, доцент, jakovets.karolina@bsmu.edu.ua
Веб-сторінка кафедри на офіційному веб-сайті університету	https://www.bsmu.edu.ua/kurs-lor-hvorob/
Веб-сайт кафедри	http://lor.bsmu.edu.ua/
E-mail	lor@bsmu.edu.ua
Адреса	м. Чернівці, вул. Головна, 137
Контактний телефон	

2. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ ПРО НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ

Статус дисципліни	нормативна
Кількість кредитів	3
Загальна кількість годин	90
Лекції	12
Практичні заняття	30
Самостійна робота	48
Вид заключного контролю	підсумковий модульний контроль

3. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (АНОТАЦІЯ)

Програма з дисципліни “Медсестринство в оториноларингології” орієнтована на медичну сестру як основного спеціаліста по догляду за хворими.

У зв'язку з подальшим розвитком оториноларингології, що характеризується все ширшим застосуванням нових складних діагностичних методів дослідження та хірургічних втручань, значно зростають вимоги до роботи медичних сестер.

Медична сестра, перебуваючи поруч із пацієнтом, слідкує за всіма змінами в перебігу захворювання, виконує необхідні маніпуляції і надає долікарську допомогу.

Вивчення курсу “Медсестринство в оториноларингології” спрямоване на вироблення навичок з догляду за ЛОР-хворими, засвоєння основних принципів медичної етики та деонтології. У розрізі навчальної дисципліни студенти вивчають патологічні стани ЛОР-органів, їх причини та симптоми, оволодівають сучасними методами діагностики і лікування, ознайомлюються з роботою в операційній, перев'язувальній ЛОР-відділенні, простежують взаємозв'язки патології ЛОР-органів і захворювань інших функціональних систем організму.

Програма розрахована на вивчення дисципліни протягом одного семестру. Форми підсумкового контролю визначаються навчальним планом.

Програму “Медсестринство в оториноларингології” для вищих медичних навчальних закладів України І—ІІІ рівнів акредитації складено відповідно до галузевого стандарту вищої освіти зі спеціальності 223 Медсестринство. На вивчення дисципліни відводиться 90 год, з них 12 — на лекції, 30 — на навчальну практику під керівництвом викладача і 48 — на самостійну роботу.

4. ПОЛІТИКА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Перелік нормативних документів:

- Положення про організацію освітнього процесу (<https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/polozhennya-pro-organizaciyu-osvitnogo-proczesu-u-vdnzu-bukovinskij-derzhavnij-medichnij-universitet.pdf>);
- Інструкція щодо оцінювання навчальної діяльності студентів БДМУ в умовах впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу

(<https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/bdmu-instrukciya-shhodo-oczinyuvannya-%D1%94kts-2014-3.pdf>);

- Положення про порядок відпрацювання пропущених та незарахованих занять (<https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/reworks.pdf>);
- Положення про апеляцію результатів підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти (<https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/07/polozhennya-pro-apelyacziyu-rezultativ-pidsumkovogo-kontrolyu-znan.pdf>);
- Кодекс академічної доброчесності (https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/kodeks_academic_faith.pdf);
- Морально-етичний кодекс студентів (https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/ethics_code.docx);
- Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату (<https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/antiplagiat-1.pdf>);
- Положення про порядок та умови обрання студентами вибіркового дисциплін (https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/nakaz_polozhennyz_vybirkovi_dyscypliny_2020.pdf);
- Правила внутрішнього трудового розпорядку Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет» (<https://www.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/17.1-bdmu-kolektivnij-dogovor-dodatok.doc>).

4.2. Політика щодо дотримання принципів академічної доброчесності здобувачів вищої освіти:

- самостійне виконання навчальних завдань поточного та підсумкового контролю без використання зовнішніх джерел інформації;
- списування під час контролю знань заборонені;
- самостійне виконання індивідуальних завдань та коректне оформлення посилань на джерела інформації у разі запозичення ідей, тверджень, відомостей.

4.3. Політика щодо дотримання принципів та норм етики та деонтології здобувачами вищої освіти:

- дії у професійних і навчальних ситуаціях із позицій академічної доброчесності та професійної етики та деонтології;
- дотримання правил внутрішнього розпорядку університету, бути толерантними, доброзичливими та виваженими у спілкуванні зі студентами та викладачами, медичним персоналом закладів охорони здоров'я;
- усвідомлення значущості прикладів людської поведінки відповідно до норм академічної доброчесності та медичної етики.

4.4. Політика щодо відвідування занять здобувачами вищої освіти:

- присутність на всіх навчальних заняттях (лекціях, практичних (семінарських) заняттях, підсумковому модульному контролі) є обов'язковою з метою поточного та підсумкового оцінювання знань (окрім випадків з поважних причин).

4.5. Політика дедлайну та відпрацювання пропущених або незарахованих занять здобувачами вищої освіти:

- відпрацювання пропущених занять відбувається згідно з графіком відпрацювання пропущених або незарахованих занять та консультацій.

5. ПРЕРЕКВІЗИТИ І ПОСТРЕКВІЗИТИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ (МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ)

Перелік навчальних дисциплін, на яких базується вивчення навчальної дисципліни	Перелік навчальних дисциплін, для яких закладається основа в результаті вивчення навчальної дисципліни
медична і біологічна фізика	неврологія
анатомії і фізіології	офтальмологія
мікробіологія, вірусологія та імунологія	стоматологія
гістологія, цитологія та ембріологія	внутрішні хвороби
патофізіологія	
внутрішні хвороби	
хірургії	
патоморфологія	
радіологія	
неврологія	
офтальмологія	
фтизіатрія	

6. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:

- 6.1. Метою вивчення навчальної дисципліни «Медсестринство в оториноларингології» є оволодіння методами діагностики, лікування та профілактики ЛОР-хвороб, насамперед найбільш розповсюджених, методології постановки діагнозу отоларингологічного захворювання, вибору тактики лікування та надання термінової допомоги при невідкладних станах в отоларингології та визначення етіологічних факторів і патогенетичних механізмів розвитку основних захворювань ЛОР-органів.
- 6.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Медсестринство в оториноларингології» є оволодіння методикою проведення суб'єктивного, об'єктивного та спеціального ендоскопічного обстеження пацієнта; складання плану додаткового обстеження при різних ЛОР-захворюваннях; оцінювання результатів дослідження (рентгенологічних, КТ, МРТ, лабораторних та інструментальних); оцінювання стану здоров'я пацієнта; вивчення основних патологічних симптомів і синдромів; оволодіння переліком необхідних медичних маніпуляцій та планувати тактику консервативного чи хірургічного лікування хворого з ЛОР-патологією.

7. КОМПЕТЕНТНОСТІ, ФОРМУВАННЮ ЯКИХ СПРИЯЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА:

7.1. Інтегральна компетентність: Здатність вирішувати типові спеціалізовані завдання в медичній галузі або у процесі навчання, що вимагає застосування положень і методів відповідної науки та може характеризуватися певною невизначеністю умов; відповідальність за результати своєї діяльності; здійснення контролю інших осіб у визначених ситуаціях.

7.2. Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Усвідомлення рівних можливостей та гендерних проблем.

ЗК 4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 6. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 7. Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК 8. Здатність до міжособистісної взаємодії.

7.3. Фахові (спеціальні) компетентності:

СК 1. Здатність до застосовування професійних стандартів та нормативно-правових актів у повсякденній медичній практиці.

СК 2. Здатність до вміння задовольняти потреби пацієнта протягом різних періодів життя (включаючи процес умирання), шляхом обстеження, діагностики, планування та виконання медичних втручань, оцінювання результату та корекції індивідуальних планів догляду та супроводу пацієнта.

СК 3. Здатність до самоменеджменту у професійній медичній діяльності.

СК 4. Здатність до співпраці з пацієнтом, його оточенням, з іншими медичними та соціальними працівниками на засадах сімейно-орієнтованого підходу, враховуючи особливості здоров'я чи перенесені хвороби та фізичні, соціальні, культурні, психологічні, духовні чинники і фактори довкілля, здійснювати заходи захисту і зміцнення здоров'я, профілактики неінфекційних захворювань, навчання пацієнта і членів його родини методам профілактики.

СК 5. Здатність до динамічної адаптації та саморегуляції у важких життєвих і професійних ситуаціях з урахуванням механізму управління власними емоційною, мотиваційно-вольовою, когнітивною сферами.

СК 6. Здатність до роботи в мультидисциплінарній команді при здійсненні професійної діяльності, для ефективного надання допомоги пацієнту протягом життя, з урахуванням усіх його проблем зі здоров'ям.

СК 7. Здатність до вміння обирати обґрунтовані рішення в стандартних клінічних ситуаціях, спираючись на здобуті компетентності та нести відповідальність відповідно до законодавства.

СК 8. Здатність до використання інформаційного простору та сучасних цифрових технологій в професійній медичній діяльності.

СК 9. Здатність до використання сукупностей професійних навичок (умінь) при підготовці та проведенні діагностичних досліджень та застосовуванні дезінфікуючих і лікарських засобів у професійній діяльності.

СК 10. Здатність до забезпечення безпеки пацієнта, дотримання принципів інфекційної та особистої безпеки, збереження здоров'я у процесі здійснення догляду, виконання маніпуляцій, процедур, при переміщенні та транспортуванні пацієнта, наданні екстреної медичної допомоги.

СК 11. Здатність до застосування сукупностей втручань та дій для забезпечення пацієнту гідного ставлення, конфіденційності, захисту його прав, фізичних, психологічних та духовних потреб на засадах транскультурального медсестринства, толерантної та неосудної поведінки.

СК 12. Здатність до безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я (освіта впродовж життя).

СК 13. Здатність до використання професійно профільованих знань, умінь та навичок для здійснення санітарно-гігієнічних і лабораторних досліджень, протиепідемічних та дезінфекційних заходів.

СК 14. Здатність до дотримання принципів медичної етики та деонтології.

СК 15. Здатність до здійснення профілактичних втручань, спрямованих на зменшення інфекційних захворювань серед дорослого та дитячого населення, зокрема вакцинацію згідно з календарем профілактичних щеплень та екстрену імунізацію, включаючи її популяризацію.

СК16. Здатність проводити медичну та соціальну реабілітацію з метою відновлення здоров'я населення.

8. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ.

Зміст підготовки здобувачів фахової передвищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання

РН 1. Вільно спілкуватися державною та іноземною мовами для комунікації, ведення медичної та іншої ділової документації.

РН 2. Застосовувати сучасні цифрові та комунікативні технології для пошуку інформації та документування результатів професійної діяльності.

РН 3. Застосовувати основні положення законодавства в охороні здоров'я.

РН 4. Вести медичну документацію за формами, встановленими нормативно-правовими документами.

РН 5. Дотримуватися правил охорони праці та безпеки життєдіяльності.

РН 6. Обирати тактику спілкування з пацієнтами та членами їхніх родин, колегами, дотримуючись принципів професійної етики, толерантної та неосудної поведінки при здійсненні професійної діяльності, з урахуванням соціальних, культурних, гендерних та релігійних відмінностей.

РН 7. Застосовувати паліативну компетентність при роботі з пацієнтами, їх оточенням, медичними та соціальними працівниками під час здійснення професійної діяльності.

РН 8. Вживати заходи спрямовані на створення безпечного лікарняного середовища та дотримання лікувально-охоронного режиму, в інтересах збереження власного здоров'я та зміцнення здоров'я пацієнта .

РН 9. Розпізнавати й інтерпретувати ознаки здоров'я і його змін, хвороби чи інвалідності (оцінка/діагноз), обмежень можливості повноцінної життєдіяльності та визначати проблеми пацієнтів при різних захворюваннях і станах.

РН 10. Вміти проводити підготовку пацієнта до лабораторних, інструментальних та інших досліджень, здійснювати забір біологічного матеріалу та проб, скеровувати до лабораторії.

РН 11. Застосовувати лікарські препарати та медикаменти при здійсненні професійної діяльності.

РН 12. Виконувати медичні маніпуляції та процедури відповідно до фахових протоколів, алгоритмів, включаючи надання послуг з первинної медичної допомоги в складі команди первинної медичної допомоги .

РН 13. Надавати екстрену та невідкладну долікарську медичну допомогу.

РН 14. Здійснювати заходи щодо збереження репродуктивного здоров'я населення з метою покращення демографічної ситуації.

РН 15. Надавати консультативну допомогу та здійснювати навчання населення щодо здорового способу життя, наслідків нездорового способу життя, важливості збільшення фізичної активності та здорового харчування, вакцинації; забезпечувати реабілітацію реконвалесцентів та диспансеризацію пацієнтів.

РН 16. Вживати заходи, спрямовані на специфічну та неспецифічну профілактику захворювань.

РН 17. Вживати протиепідемічні заходи в осередку інфекційних та особливо небезпечних захворювань при здійсненні професійної діяльності.

РН 18. Дотримуватися правил ефективної взаємодії в команді для надання якісної медичної допомоги різним категоріям населення.

РН 19. Здійснювати взаємозалежні професійні функції з метою забезпечення якісної медичної допомоги населенню.

В результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

8.1. Знати: клінічну анатомію та фізіологію ЛОР-органів і сучасні методи їх дослідження; етіологію, патогенез, клініку, методи лікування та профілактики хвороб носа, приносових пазух, глотки, гортані, зовнішнього, середнього і внутрішнього вуха, а також викликаних ними ускладнень; порядок, методику і техніку обстеження ЛОР-хворого; нормальну ендоскопічну картину носа, глотки, гортані та вуха, а також можливі типові патологічні відхилення в їх ендоскопічній картині; збирати дані про скарги пацієнта, анамнез хвороби, анамнез життя; оцінювати інформацію щодо діагнозу, застосовуючи стандартну процедуру на підставі результатів лабораторних, рентгенологічних, в тому числі КТ і МРТ та інструментальних досліджень; виділяти провідний клінічний симптом або синдром та встановлювати найбільш вірогідний або синдромний діагноз захворювання; призначати лабораторне та/або інструментальне обстеження хворого, здійснювати диференціальну діагностику захворювань; встановлювати попередній клінічний діагноз; визначати необхідний режим праці та відпочинку при лікуванні захворювання; визначати принципи та характер лікування (консервативне, оперативне) захворювання; встановлювати діагноз; визначати тактику надання невідкладної медичної допомоги на підставі діагнозу невідкладного стану; усвідомлювати та керуватися у своїй діяльності громадянськими правами, свободами та обов'язками, підвищувати загальноосвітній культурний рівень; дотримуватися вимог етики, біоетики та деонтології у своїй фаховій діяльності; організовувати необхідний рівень індивідуальної безпеки (власної та осіб, про яких піклується) у разі виникнення типових небезпечних ситуацій в індивідуальному полі діяльності.

8.2. Уміти: Оцінювати інформацію щодо діагнозу в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу, застосовуючи стандартну процедуру, використовуючи знання про людину, ЛОР-органи, на підставі результатів лабораторних, рентгенологічних (КТ, МРТ) та інструментальних досліджень,

В умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу та серед прикріпленого населення:

- Вміти виділити та зафіксувати провідний клінічний симптом або синдром шляхом прийняття обґрунтованого рішення, використовуючи попередні дані анамнезу хворого, дані отоларингологічного обстеження хворого, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- Вміти встановити найбільш вірогідний діагноз захворювання шляхом прийняття обґрунтованого рішення, за допомогою співставлення зі стандартами, використовуючи попередні дані анамнезу хворого та дані огляду хворого, на основі провідного клінічного симптому або синдрому, використовуючи знання про людину, ЛОР-органи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

В умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу:

- Призначити лабораторне, рентгенологічне та інструментальне обстеження хворого шляхом прийняття обґрунтованого рішення, на підставі найбільш вірогідного діагнозу, за стандартними схемами, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- Здійснювати диференціальну діагностику захворювань шляхом прийняття обґрунтованого рішення, за певним алгоритмом, використовуючи найбільш вірогідний діагноз, дані лабораторного,

рентгенологічного та інструментального обстеження хворого, знання про людину, ЛОР-органи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

- Встановити попередній клінічний діагноз шляхом прийняття обґрунтованого рішення та логічного аналізу, використовуючи найбільш вірогідний діагноз, дані лабораторного, рентгенологічного та інструментального обстеження хворого, висновки диференціальної діагностики, знання про людину, ЛОР-органи, дотримуючись відповідних етичних та юридичних норм.

8.3. Демонструвати:

- здатність збирати інформацію про загальний стан пацієнта, оцінювати психомоторний та фізичний розвиток пацієнта, стан органів, на підставі результатів лабораторних та інструментальних досліджень оцінювати інформацію щодо діагнозу.
- здатність встановлювати діагноз невідкладних станів за будь-яких обставин (вдома, на вулиці, у лікувальній установі), в умовах надзвичайної ситуації, воєнного стану, нестачі інформації та обмеженого часу.
- здатність визначати тактику ведення хворого при соматичній патології шляхом прийняття обґрунтованого рішення за існуючими алгоритмами та стандартними схемами.
- здатність визначати тактику надання екстреної медичної допомоги, використовуючи рекомендовані алгоритми, за будь-яких обставин на підставі діагнозу невідкладного стану в умовах обмеженого часу.
- здатність дотримуватися здорового способу життя, користуватися прийомами саморегуляції та самоконтролю.
- здатність усвідомлювати та керуватися у своїй діяльності громадянськими правами, свободами та обов'язками, підвищувати загальноосвітній культурний рівень.
- здатність дотримуватися вимог етики, біоетики та деонтології у своїй фаховій діяльності.
- здатність організовувати необхідний рівень індивідуальної безпеки (власної та осіб, про яких піклується) у разі виникнення типових небезпечних ситуацій в індивідуальному полі діяльності.

9. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Структура дисципліни «Медсестринство отоларингології»	навчальної в	Кількість годин, із них			Рік навчання, семестр	Вид контролю	
		Всього годин / кредити	Аудиторних				СРС
			Л	ПЗ			
		90 / 3	12	30	48	2-й, IV	
						Поточний контроль ПМК	

10. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ

№ п/п	Назви теми	Кількість годин
1	Історія оториноларингології. Роль медичної сестри в процесі лікування хворого. Організація праці ЛОР-кабінету, стаціонару, обов'язки медичної сестри. Дотримання правил охорони праці. Знищення та знезараження предметів забруднених кров'ю, екскрементами хворих. Складання плану заходів профілактики поширення ВІЛ інфекції, гепатиту С.	2
2	Зовнішній ніс, порожнина носа, її зв'язок з приносними пазухами, глоткою, вухом, кон'юнктивним мішком. Дихальна, захисна, нюхова, рефлекторна функції носа. Функції приносних пазух. Бакобстеження при хворобах носа. Рентгенологічне обстеження. Опіки, відмороження, травми, фурункул зовнішнього носа. Причини, клінічні симптоми, методи лікування, догляд за хворими. Гострий риніт, причини, клінічні симптоми, лікування, профілактика. Носова кровотеча. Причина, засоби спинення кровотечі, догляд за хворими. Сторонні тіла. Видалення їх з порожнини носа. Гострі й хронічні захворювання приносних пазух. Причини, клінічні симптоми, методи обстеження та лікування. Профілактика. Догляд за хворими.	2

3	Анатомічні межі глотки, її відділи. Лімфоепітеліальне глоткове кільце. Функції глотки: дихальна, захисна, ковтання (смоктання), мовленнєва. Функції глоткового кільця Пирогова. Методи обстеження при патологічних станах глотки. Гіпертрофія носоглоткового мигдалика. Аденоїдит. Причини, симптоми, методи лікування, профілактика. Вплив аденоїдів на прилеглі органи і розвиток дитячого організму. Ангіна, її види. Етіологія, симптоми, лікування, ускладнення, догляд за хворими, профілактика. Відмінності між дифтерією та ангіною. Хронічний тонзиліт. Причини, симптоми, методи лікування, профілактика. Гострий фарингіт. Причини, симптоми, лікування. Сторонні тіла глотки. Симптоми, методи видалення.	2
4	Анатомічні межі гортані, її відділи. Функції гортані: дихальна, захисна, голосова. Методи дослідження гортані: пряма і непряма ларингоскопія. Гострий ларингіт. Причини, симптоми, лікування, профілактика. набряк гортані, причини. Стеноз гортані, причини, ступені тяжкості, клінічні симптоми, засоби терапевтичного лікування. Гортанна ангіна, причини, симптоми, лікування, профілактика. Гострий стенозувальний ларинготрахеобронхіт у дітей, причини, симптоми, лікування, профілактика. Сторонні тіла гортані, трахеї, бронхів.	2
5	Зовнішнє, середнє, внутрішнє вухо. Анатомічні межі. Зв'язок середнього вуха з носоглоткою. Слуховий апарат внутрішнього вуха. Звукопровідність, звукосприймання. Вестибулярний аналізатор. Функціональний зв'язок з мозочком. Отоскопія. Методи дослідження слуху шепітним і голосним мовленням. Дослідження слуху камертонами. Аудіометрія (суб'єктивна й об'єктивна). Дослідження вестибулярних функцій.	2
6	Травми вуха: механічні, термічні (відмороження та опіки), хімічні. Перша допомога. Фурункул. Причини, клінічні симптоми, лікування, догляд за хворими. Сірчана пробка. Особливості видалення. Отогематома. Причини, клінічні симптоми, лікування. Дифузний зовнішній отит. Причини, клінічні симптоми, лікування. Сторонні тіла вуха. Симптоми, допомога. Гостре та хронічне запалення середнього вуха. Причини, клінічні симптоми, лікування, догляд за хворими, профілактика. Особливості перебігу гострого середнього отиту в дітей грудного віку. Отогенні внутрішньочерепні ускладнення: синустромбоз і отогенний сепсис, отогенний менінгіт, абсцес мозку та мозочка. Клінічна картина, лікування та профілактика. Догляд за хворими з внутрішньочерепними ускладненнями.	2
ВСЬОГО		12 год.

11. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ

№ п/п	Назви теми	Кількість годин
1	Анатомія носа та приносових пазух. Фізіологія носа та приносових пазух. Методи обстеження при патологічних станах носа та приносових пазух	2
2	Хвороби зовнішнього носа. Хвороби порожнини носа.	2
3	Хвороби приносових пазух	2
4	Анатомія глотки. Фізіологія глотки. Методи обстеження при патологічних станах глотки	2
5	Гострі захворювання глотки.	2
6	Хронічні захворювання глотки. Ускладнення при хворобах глотки	2

7	Анатомія гортані. Фізіологія гортані.	2
8	Фізіологія гортані. Методи обстеження гортані	2
9	Гострі захворювання гортані.	2
10	Хронічні захворювання гортані. Ускладнення при хворобах гортані	2
11	Анатомія вуха. Фізіологія вуха	2
12	Методи обстеження при патологічних станах вуха	2
13	Захворювання зовнішнього і середнього вуха.	2
14	Отогенні внутрішньочерепні ускладнення	2
15	Підсумковий модульний контроль	2
	ВСЬОГО	30

12. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Лабіринтити	6
2	Пухлини ЛОР органів	6
3	Риногенні орбітальні та внутрішньочерепні ускладнення	6
4	Мікози ЛОР органів	4
5	Дифтерія глотки	6
6	Ексудативний отит	4
7	Фізіотерапія в отоларингології	6
8	Сенсоневральна приглухуватість: глухота, глухонімота, слухопротезування	6
9	Хвороба Мен'єра	4
	Усього	48

13. ПЕРЕЛІК ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

- Написання реферата «Топографічна анатомія барабанної порожнини».
- Написання реферата «Сучасні методи діагностики порушень слуху».
- Написання реферата «Глухота та глухонімота. Сучасні аспекти слухопротезування».
- Написання реферата «Використання ототоксичних препаратів в лікарській практиці».
- Написання реферата «Кохлеарна імплантація: основні принципи методу, можливості, покази, протипокази».
- Написання реферата «Імунодіагностика, профілактика та лікування хронічного тонзиліту».
- Написання реферата «Принципи ошадної ендоскопічної хірургії на порожнині носа та біляносових пазухах».
- Написання реферата «Дифтерія ЛОР-органів: клініка, діагностика, диференційна діагностика».
- Написання реферата «Мікози в оториноларингології»
- Написання реферата «Алергічний риніт: імунодіагностика, специфічна та неспецифічна гіпосенсибілізація».
- Написання реферата «Трахеостомія: види, покази, техніка виконання, можливі ускладнення»
- Написання реферата «Опіки стравоходу: клініка, діагностика, невідкладна допомога, поетапна реабілітація».
- Підготовка таблиці по одній з тем практичних занять.

14. ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Участь медичної сестри в профілактиці та лікуванні хвороб ЛОР-органів, наданні невідкладної допомоги, догляді за хворими. Робота медичної сестри у ЛОР-кабінеті та стаціонарі.
2. Дотримання правил охорони праці. Знищення і знезараження предметів, забруднених кров'ю, екскретам хворих. Складання плану заходів профілактики поширення ВІЛ-інфекції, гепатиту С.
3. Анатомія та фізіологія носа і приносових пазух.
4. Опіки, відмороження носа. Лікування та догляд.
5. Фурункул носа. Клінічні симптоми, методи лікування, догляд.
6. Гострі риніти. Лікування, догляд, профілактика.
7. Носова кровотеча. Причини, засоби спинення кровотечі, догляд.
8. Види сторонніх тіл порожнини носа. Принципи їх видалення.
9. Причини гострих і хронічних захворювань приносових пазух. Клінічні симптоми. Методи лікування та догляду.
10. Анатомія і фізіологія глотки.
11. Аденоїди. Аденоїдити. Клінічні симптоми, методи лікування та догляду за хворими, профілактика. Вплив аденоїдів на прилеглі органи і розвиток дитячого організму.
12. Підготовка хворого до аденотомії. Допомога медичної сестри при аденомії у дітей. Догляд за хворими після операції.
13. Ангін. Причини, класифікація, догляд. Ускладнення.
14. Дифтерія глотки. Ознаки дифтерійного нальоту. Взяття мазка на дифтерію.
15. Хронічний тонзиліт. Причини, методи лікування та догляду.
16. Підготовка хворого до операції тонзилектомії. Післяопераційний догляд.
17. Сторонні тіла глотки. Методи видалення.
18. Анатомія та фізіологія гортані і трахеї.
19. Гострий ларингіт. Клінічні симптоми, лікування, догляд.
20. Гострий стенозувальний ларинготрахеобронхіт у дітей. Особливості перебігу, методи лікування та догляду.
21. Стеноз гортані. Причини, ступені тяжкості, клінічні симптоми, засоби терапевтичного лікування, догляд.
22. Набір медичного інструментарію для трахеотомії. Догляд за хворими з трахеостомою.
23. Методи видалення сторонніх тіл з гортані, трахеї, бронхів.
24. Анатомія та фізіологія вуха (зовнішнього, середнього та внутрішнього).
25. Механічні, термічні, хімічні травми зовнішнього вуха.
26. Фурункул зовнішнього вуха. Причини, клінічні симптоми, лікування, догляд.
27. Сірчана пробка. Особливості видалення.
28. Сторонні тіла зовнішнього вуха, їх різновиди, особливості видалення.
29. Гостре та хронічне запалення середнього вуха. Причини, лікування, догляд.
30. Особливості гострого отиту у дітей грудного віку.

15. ПЕРЕЛІК ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ТА РОБІТ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

1. Передня риноскопія за допомогою лобового рефлектора.
2. Накручування вати на зонд і взяття мазка зі слизової оболонки носа.
3. Закапування в ніс лікарських засобів, введення мазі.
4. Проведення передньої тампонади носа.
5. Накладання зігрівального компресу на ділянку верхньощелепної пазухи.
6. Накладання пращоподібної пов'язки на ніс.
7. Огляд порожнини рота.
8. Проведення середньої фарингоскопії.
9. Узяття мазка зі слизової оболонки глотки на дифтерію.
10. Змазування піднебінних мигдаликів і задньої стінки глотки.
11. Пальпація шиї та підщелепних лімфатичних вузлів.
12. Приготування розчинів для полоскання глотки та інгаляцій.
13. Накладання зігрівального компресу на підщелепну ділянку.
14. Набір інструментів для трахеотомії.
15. Туалет і заміна внутрішньої трахеостомічної трубки.
16. Перев'язка хворих після трахеотомії.
17. Введення лікарських засобів у гортань, проведення інгаляцій.
18. Накладання зігрівального компресу на ділянку гортані.
19. Введення носостравохідної трубки.
20. Огляд і пальпація ділянки зовнішнього вуха та козелка.
21. Проведення туалету зовнішнього слухового ходу.
22. Узяття мазка із зовнішнього слухового ходу.

23. Отоскопія.
24. Уведення лікувальних засобів у зовнішній слуховий хід.
25. Накладання зігрівального компресу на ділянку вуха.
26. Накладання вушних пов'язок — великої та малої.
27. Видалення сірчаних пробок із зовнішнього слухового ходу методом вимивання.
28. Продування слухових труб за методом Політцера.
29. Пневмомасаж барабанної перетинки.
30. Дослідження слуху шепітним і голосним мовленням.

16. МЕТОДИ ТА ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ КОНТРОЛЮ

ПОЧАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ.

Початковий контроль здійснюється під час першого практичного заняття шляхом письмових контрольних робіт з пропедевтичної частини тематичного плану:

- * методи дослідження слуху,
- * методи дослідження вестибулярного апарату,
- * клінічна анатомія носа та придаткових пазух,
- * клінічна анатомія глотки та стравоходу,
- * клінічна анатомія гортані та трахеї,
- * клінічна анатомія вуха.

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

Поточний контроль здійснюється шляхом розв'язування клінічних ситуаційних задач та рішення тестових завдань за темами пропедевтичної та клінічної частин тематичного плану практичних занять, а також шляхом усного опитування на основі контрольних питань по рекомендованій літературі згідно методичних розробок та методичних вказівок до відповідних практичних занять.

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

Підсумковий контроль засвоєння модулю здійснюється по його завершенню. Підсумковий контроль засвоєння модулю включає тестовий контроль із вирішенням 15 тестових завдань. Кожна вірна відповідь на тестове завдання оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів, які студент може отримати в результаті складання тестового контролю – 15 балів. Наступний етап підсумкового контролю передбачає здачу практичних навичок, за які студент отримує максимально 10 балів. Подальше складання підсумкового контролю засвоєння модулю полягає в письмових відповідях на два запитання (одне – з анатомії, фізіології та методів дослідження ЛОР-органів, друге – за клінічною темою), а також розв'язування клінічної ситуаційної задачі. Після перевірки виконаних теоретичних завдань підсумковий контроль доповнюється усними відповідями студента в формі діалогу з викладачем. Максимальна кількість балів, які студент може отримати за відповідь на одне теоретичне запитання – 20 балів, за вірне розв'язання клінічної ситуаційної задачі – 15 балів.

Підсумковий модульний контроль зараховується студенту, якщо він набрав не менше 50 балів з 80 балів.

17. ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТА З ДИСЦИПЛІНИ

Форми контролю і система оцінювання здійснюються відповідно до «Інструкції щодо оцінювання навчальної діяльності студентів Буковинського державного медичного університету в умовах впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу» (схваленої рішенням Вченої ради від 29 травня 2014 року, протокол № 9), розробленої згідно вимог листа МОЗ України від 15.04.2014 № 08.01-47/10395 щодо оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах впровадження Європейської кредитно-трансферної системи організації навчального процесу; та програми дисципліни «отоларингологія», затвердженої МОЗ України 2014р.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу як технологія ECTS включає:

- вивчення навчальних дисциплін (проходження практик) структурованих на модулі як задокументовані, логічно завершені частини навчальної програми, що реалізуються за допомогою відповідних форм організації навчального процесу і закінчуються підсумковим модульним контролем;
- впровадження кредитів ECTS (ЄКТС) як одиниць виміру навчального навантаження студента, необхідного для засвоєння навчальної дисципліни;

Кредити (Credit) призначаються кваліфікаціям або навчальним програмам в цілому, а також їхнім навчальним (освітнім) компонентам (таким як: модулі, навчальні курси, курсова робота, виробнича практика та лабораторна робота).

Кредит включає усі види робіт студента, передбачені у затвердженому індивідуальному плані: аудиторну, самостійну, підготовку до державної атестації, складання ліцензійних інтегрованих іспитів „Крок 1" і „Крок 2", практично орієнтованого державного іспиту, виробничу практику, виконання курсових робіт тощо. Один кредит ECTS становить 30 (36) академічних годин.

- здійснення зарахування кредитів студентами зі складових навчального плану (навчальних дисциплін, практик, курсових та кваліфікаційних робіт) на підставі отримання позитивних оцінок підсумкового (-их) контролю (-ів). Встановлення кредитів студентами здійснюється у повному обсязі відповідно до кредитів, встановлених навчальній складовій, і лише після повного їх виконання;
- відсутність у графіку навчального процесу екзаменаційних сесій, адже здійснюється контроль засвоєння студентом кожного модуля навчальної дисципліни;
- застосування декількох шкал оцінювання, включаючи рейтингову шкалу оцінювання ECTS, які конвертуються одна в одну за певними правилами.

Оцінювання модуля

Оцінка за модуль визначається як сума оцінок поточної навчальної діяльності (у балах) та оцінки підсумкового модульного контролю (у балах), яка виставляється при оцінюванні теоретичних знань та практичних навичок відповідно до переліків, визначених програмою дисципліни.

Максимальна кількість балів, яку студент може набрати при вивченні модуля, становить 200, в тому числі за поточну навчальну діяльність – 120 балів, за результатами підсумкового модульного контролю – 80 балів. Таким чином, співвідношення між результатами оцінювання поточної навчальної діяльності і підсумкового модульного контролю становить 60% до 40%.

Оцінювання поточної навчальної діяльності

Під час оцінювання засвоєння кожної теми модуля студенту виставляються оцінки за 4-бальною (традиційною) шкалою та за 200-бальною шкалою з використанням прийнятих та затверджених критеріїв оцінювання для відповідної дисципліни. При цьому враховуються усі види робіт, передбачені методичною розробкою для вивчення теми. Студент повинен отримати **оцінку з кожної теми**. Виставлені за традиційною шкалою оцінки конвертуються у бали залежно від кількості тем у модулі. *Приклад:*

Номер модуля, кількість навчальних годин / кількість кредитів ECTS	Кількість змістових модулів, їх номери	Кількість оцінюваних практичних занять	Конвертація у бали традиційних оцінок					Мінімальна кількість балів
			Традиційні оцінки				Бали за виконання індивідуального завдання як виду СРС	
			«5»	«4»	«3»	«2»		
Модуль 1 90 / 3,0	4 (№№ 1-4)	14	8	7	6	0	8	84

Вага кожної теми у межах одного модуля в балах має бути однаковою, але може бути різною для різних модулів однієї дисципліни і визначатися кількістю тем у модулі.

Форми оцінювання поточної навчальної діяльності мають бути стандартизованими і включати контроль теоретичної та практичної підготовки.

Підсумковий бал за поточну діяльність визнається як арифметична сума балів за кожне заняття та за індивідуальну роботу.

Максимальна кількість балів за поточну навчальну діяльність студента – 120. Вага кожної теми в межах модуля однакова.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну діяльність при вивченні модуля, вираховується шляхом множення кількості балів, що відповідають оцінці "5", на кількість тем у модулі з додаванням балів за індивідуальне завдання студента і становить 120 балів (наприклад: 8 балів * 14 тем=112 балів +8 балів за індивідуальне завдання студента=120 балів).

Мінімальна кількість балів, яку може набрати студент при вивченні модуля, для допуску до підсумкового модульного контролю вираховується шляхом множення кількості балів, що відповідають оцінці "3", на кількість тем у модулі, і становить 84 бали (наприклад: 6 балів * 14 тем =84 балів).

При оцінюванні засвоєння кожної теми модуля студенту виставляються оцінки за 4-ри бальною (традиційною) шкалою з використанням прийнятих в університеті критеріїв оцінювання для дисципліни. При цьому враховуються усі види робіт, передбачені методичною розробкою для вивчення теми.

Оцінка **«відмінно»** виставляється студенту, який глибоко і твердо засвоїв матеріал, вичерпно і послідовно, грамотно і логічно його викладає, у відповіді якого тісно пов'язується теорія з практикою. При цьому у студента не виникає труднощів при зміні завдання, вільно справляється з задачами, питаннями та

іншими видами використання знань, показує знання монографічної літератури, вірно обґрунтовує прийняття рішення, володіє різносторонніми навичками практичної роботи.

Оцінка **«добре»** виставляється студенту, який твердо знає матеріал, грамотно і по суті відповідає його, котрий не допускає суттєвих помилок у відповіді на питання, вірно використовує теоретичні положення при вирішенні практичних питань і задач, володіє необхідними навичками і прийомами їх виконання.

Оцінка **«задовільно»** виставляється студенту, котрий має знання основного матеріалу, але не засвоїв його деталей, допускає помилки, недостатньо правильно формує, порушує послідовність у викладанні матеріалу і відчуває труднощі у виконанні практичної роботи.

Оцінка **«незадовільно»** виставляється студенту, котрий не знає частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, невпевнено, з великими труднощами виконує практичні навички.

Оцінювання індивідуальних завдань студента

Бали за індивідуальні завдання нараховуються студентові лише за умов успішного їх виконання та захисту.

Кількість балів, яка нараховується за різні види індивідуальних завдань (доповіді на СНТ, публікації тез і статей, доповіді на українських та міжнародних конференціях і симпозіумах), залежить від їхнього обсягу та значимості, але не більше 8 балів. Вони додаються до суми балів, набраних студентом на заняттях під час поточної навчальної діяльності. В жодному разі загальна сума балів за поточну навчальну діяльність не може перевищувати 120 балів.

Оцінювання самостійної роботи студентів

Самостійна робота студентів, яка передбачена темою заняття поряд із аудиторною роботою, оцінюється під час поточного контролю теми на відповідному занятті. Засвоєння тем, які виносяться лише на самостійну роботу, перевіряється під час підсумкового модульного контролю.

Підсумковий модульний контроль (ПМК)

Підсумковий модульний контроль здійснюється після завершення вивчення усіх тем модуля на останньому контрольному занятті з модуля.

До підсумкового модульного контролю допускаються студенти, які відвідали усі передбачені навчальною програмою з дисципліни аудиторні навчальні заняття та одержали на них позитивні оцінки («5», «4», «3»), а також при вивченні модуля набрали кількість балів, не меншу за мінімальну (84 балів).

Студенту, який з поважних чи без поважних причин мав пропуски навчальних занять, дозволяється відпрацювати академічну заборгованість до певного визначеного терміну.

Форми проведення підсумкового контролю мають бути стандартизованими і включати контроль теоретичної та практичної підготовки.

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент під час складання підсумкового модульного контролю, становить 80.

Підсумковий модульний контроль вважається зарахованим, якщо студент набрав *не менше 50 балів*.

Оцінювання модуля та дисципліни

Оцінка за модуль визначається як сума підсумкового балу за поточну навчальну діяльність та балу за підсумковий модульний контроль і відображається за 200-бальною шкалою.

Оцінка з дисципліни виставляється лише студентам, яким зараховані усі модулі з дисципліни.

Визначення кількості балів, яку студент набрав з дисципліни

Об'єктивність оцінювання навчальної діяльності студентів має перевірятися статистичними методами (коефіцієнт кореляції між поточною успішністю та результатами підсумкового модульного контролю).

За рішенням Вченої ради університету до кількості балів, яку студент набрав із дисципліни, можуть додаватися заохочувальні бали (не більше 8 балів) за призове місце на міжнародних олімпіадах та II етапі Всеукраїнської студентської олімпіади, але у жодному разі загальна сума балів за дисципліну не може перевищити 200 балів.

Оцінка за модуль вноситься екзаменатором до «Відомості результатів поточного та підсумкового модульного контролю» (Форма № Н-5.03-2), «Індивідуального навчального плану студента», «Журналу обліку відвідувань та успішності студентів».

Оцінка з дисципліни вноситься екзаменатором до «Відомості обліку успішності» (Форма № Н-5.03-1), «Журналу обліку відвідувань та успішності студентів», «Індивідуального навчального плану студента» та «Залікової книжки».

Конвертація кількості балів з дисципліни в оцінки за шкалою ECTS та за чотирибальною (традиційною) шкалою

Бали з дисципліни незалежно конвертуються як у шкалу ECTS, так і у чотирибальну шкалу. Бали шкали ECTS у чотирибальну шкалу не конвертуються і навпаки.

Бали з дисципліни для студентів, які успішно виконали програму з дисципліни, конвертуються курсом у традиційну чотирибальну шкалу за абсолютними критеріями як нижченаведено у таблиці.

Оцінка за 200-бальною шкалою	Оцінка за чотирибальною шкалою
Від 180 до 200 балів	«5»
Від 150 до 179 балів	«4»
Від 149 до мінімальної кількості балів, яку повинен набрати студент	«3»
Нижче мінімальної кількості балів, яку повинен набрати студент	«2»

Студенти, які навчаються на одному курсі за однією спеціальністю, на основі кількості балів, набраних з дисципліни, ранжуються за шкалою ECTS таким чином:

Оцінка ECTS	Статистичний показник
«A»	Найкращі 10% студентів
«B»	Наступні 25% студентів
«C»	Наступні 30% студентів
«D»	Наступні 25% студентів
«E»	Останні 10% студентів

Ранжування з присвоєнням оцінок «A», «B», «C», «D», «E» проводиться **деканатами** для студентів відповідного курсу та факультету, які навчаються за однією спеціальністю і **успішно** завершили вивчення дисципліни.

Студенти, які одержали оцінки «FX» та «F» («2») не вносяться до списку студентів, що ранжуються, навіть після перескладання модуля. Такі студенти після перескладання автоматично отримують бал «E».

Оцінки з дисципліни «FX», «F» («2») виставляються студентам, яким не зараховано хоча б один модуль з дисципліни після завершення її вивчення.

Оцінка «FX» виставляється студентам, які набрали мінімальну кількість балів за поточну навчальну діяльність, але яким не зарахований підсумковий модульний контроль. Ця категорія студентів має право на перескладання підсумкового модульного контролю за затвердженим графіком (але не пізніше початку наступного семестру). Повторне складання підсумкового модульного контролю дозволяється не більше двох разів.

Оцінка «F» виставляється студентам, які відвідали усі аудиторні заняття з модуля, але не набрали мінімальної кількості балів за поточну навчальну діяльність і не допущені до підсумкового модульного контролю. Ця категорія студентів має право на повторне вивчення модуля.

За дозволом ректора студент може підвищити оцінку з дисципліни шляхом перескладання підсумкового модульного контролю (не більше трьох разів за весь період навчання).

Оцінка ECTS у традиційну чотирибальну шкалу НЕ конвертується, оскільки шкала ECTS та чотирибальна шкала є незалежними.

19. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

19.1 Базова

1. І.А.Яшан, Д.І.Заболотний, О.І.Яшан Медсестринство в оториноларингології: Підручник. – Тернопіль: Укрмедкнига, - 2000. – 236 с.
2. Д.І.Заболотний, Ю.В.Мітін, С.Б.Безшапочний, Ю.В.Дєєва «Оториноларингологія»-К.: ВСВ «Медицина», 2010 – 471с.
3. Абизов Р.А., Шкоба Я.В. Невідкладні стани в оториноларингології. — К.: Нічлава, 2006.
4. Губенко І.Я. та ін. Медсестринський процес: Основи сестринської справи та клінічного медсестринства. — К.: Здоров'я, 2001. — 208 с.
5. Ю.В.Мітін, В.С. Чорний, В.М.Васильєв, Я.Ю.Гомза «Отоларингологія» - К.:ТОВ «Видавничий Дім «Фармацевт Практика», 2008. – 288с.

19.2. Допоміжна

1. Вітенко І.С. та ін. “Основи загальної медичної психології”. К: “Вища школа”.-1991
2. Лайко А.А. Невідкладна допомога в дитячій оториноларингології. –К.: Здоров'я, 1998. –256с.
3. Абизов Р.А., Шкоба Я.В. Невідкладні та ургентні стани в оториноларингології. — К.: Нічлава, 2010. — 190 с.
4. Кіт О.М., Ковальчук О.Л., Пустовойт Г.Т. Медсестринство в хірургії. — Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. — 494 с.

5. Сабадишин Р.О., Гошинский І.В., Маркович О.В. Коледжна хірургія. — Рівне: Б. в., 2003.

19.3 Інформаційні ресурси

1. <http://moodle.bsmu.edu.ua>

20. УКЛАДАЧІ ДОВІДНИКА ДЛЯ СТУДЕНТА (СИЛАБУСУ)

1. Калущький Ігор В'ячеславович — доцент кафедри дитячої хірургії та отоларингології, кандидат медичних наук